

ปริศนาธรรมจากการสร้างพระเจ้าล้านนา: รูปพุทธะ หรือ พระอัมมกาย?

Submitted date: 20 April 2022

Revised date: 24 June 2022

Accepted date: 1 July 2022

วรเมธ มลาศาสตร์^๑

บทคัดย่อ

ปัจจุบันพระพุทธรูปถูกสร้างขึ้นมากมายด้วยวัตถุประสงค์ที่หลากหลายแตกต่างกันออกไปตามพื้นที่และความประสงค์ของผู้สร้าง กระบวนการและวิธีการสร้างสะดวก ง่าย และรวดเร็ว พระพุทธรูปหลายชิ้นถูกวางขายตามท้องตลาด จนบางครั้งปราศจากคุณค่าและความหมายทางศาสนา จากการวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านคัมภีร์และการสัมภาษณ์เจ้าพิธีกรรมผู้เชี่ยวชาญในการสร้าง “พระเจ้า” (พระพุทธรูป) ล้านนา พบว่ากระบวนการและวิธีการสร้างพระเจ้าของชาวล้านนามีความละเอียดพิถีพิถัน แต่ละขั้นตอนแฝงไปด้วยปริศนาธรรมที่ลึกซึ้ง ผู้เขียนพบว่าพิธีกรรมโบราณระหว่างการก่อพระเจ้าล้านนาหรือ “พิธีบรรจุอัมมกายพระเจ้า” ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างพระเจ้าล้านนา แต่หลายคนมองข้ามหรือไม่รู้จักรนอกจากนั้นพิธีกรรมนี้สะท้อนให้เห็นคติของชาวล้านนาที่ว่า พระพุทธรูปไม่ใช่เพียงเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้าหลังพุทธปรินิพพาน แต่คือพระพุทธรูปองค์ที่ทรง “ธรรมา” (ทรงดำรง) อยู่ในสังสาร ปรากฏอยู่ด้วย “พระอัมมกาย” ดังนั้นบทความชิ้นนี้มุ่งเน้นศึกษาพิธีกรรมการสร้างและบรรจุอัมมกายพระเจ้า เพื่อหาวัตถุประสงค์และมุมมองการสร้างพระเจ้าของนักปราชญ์ล้านนา ตลอดจนไขปริศนาธรรมที่แฝงไว้ในพิธีกรรมนี้ด้วย

คำสำคัญ: พระพุทธรูป, ธรรมา, อัมมกาย, ล้านนา

---

^๑ ผู้เขียนเป็นนักศึกษาปริญญาเอก ได้รับทุน the University of Otago Doctoral Scholarship เพื่อศึกษาและทำวิจัยในระดับดุษฎีบัณฑิต

Dhamma Puzzles from Buddha Image Construction in Lanna: An Image of the Buddha or *Dhammakāya*?

Woramat Malasart^{ab}

Abstract

Today, a number of Buddha images have been constructed with multiple purposes depending on the area and the wishes of donors. The processes and methods in the modern day are convenient, easy and fast. Some of the images are sold in markets without the element of religious meaning. According to an analysis of manuscripts and interviews, Buddha image construction in Lanna consists of elaborated rituals and detail and each procedure contains doctrinal meaning and profound Dhamma puzzles. The finding of this study reveals that the ancient ritual called “the installation of the Dhammakāya of the Buddha” has played a significant role in Lanna Buddha image construction, but has been neglected and is unknown by some modern practitioners. This reflects the idea that a Buddha image is not perceived as “a reminder of the passing one,” but rather “the Buddha himself” who exists in the world by means of the “dhammakāya.” The research for this article aimed to study the construction and installation of the Dhammakāya in order to identify the purposes and perspectives of experts and intellectuals in the past associated with this issue. The study also found Buddhist religious doctrines underlined the performance.

Keywords: Buddha image, Dharmāna, Dhammakāya, Lanna

---

^{ab} A Doctoral student at of the University of Otago, New Zealand

บทนำ

“พุทธปฏิมา” หรือ “พุทธพิมพ์” ถูกตีความและเข้าใจกันไปต่าง ๆ นานา ขึ้นอยู่กับความรู้ ประสบการณ์ ความเชื่อของแต่ละบุคคล ส่วนใหญ่แล้วจะหมายถึง “เครื่องระลึก” ถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหลังจากพุทธปรินิพพาน แต่อย่างไรก็ตาม ในคติของชาวล้านนา พระพุทธรูปนั้นไม่ได้เป็นเพียงแค่รูปแทนของพระพุทธรองค์เท่านั้น แต่หมายถึง พระพุทธเจ้าที่มีชีวิตอยู่สังสาร ในคัมภีร์โบราณเกี่ยวกับการสร้างพระเจ้ายี่ล้านนาได้ระบุขั้นตอน วิธีการที่ละเอียดลออดั้งแต่แรกสร้าง การเตรียมวัสดุ ฤกษ์ยาม มื้อวันที่จะสร้าง เครื่องสักการบูชา ตลอดจนคุณสมบัติของช่างปั้นและพระสงฆ์ ผู้ประกอบพิธี มากไปกว่านั้นขั้นตอนระหว่างและหลังการสร้างแฝงไปด้วยปริศนาธรรมที่ลึกซึ้ง สะท้อนถึงภูมิรู้ ภูมิธรรมของบูรพาจารย์ในอดีต (Sooksawasdi, 2016 and Kotsupho, 2017)

ใน “ตำราการสร้างพระเจ้า ฉบับวัดเชียงมั่น” และ “ตำราการสร้างพระพุทธรูปพิมพ์และพระเจดีย์ธาตุ” ที่รวบรวมโดย พระสาธุเจ้าสยาม (สิริบุญไทย) ในหนังสืออริยะประเพณีล้านนา กล่าวถึงขั้นตอนที่สำคัญที่สุดในการสร้างพระเจ้ายี่ล้านนา คือการสร้าง “อัมมกายพระเจ้า” ชาวล้านนาเชื่อว่าพิธีกรรมนี้จะทำให้พระพุทธเจ้าทรงดำรงอยู่ “ธรมาน” (ทะ-ระ-มา-นะ) เหมือนครั้งที่พระพุทธองค์ยังมีพระชนม์ชีพอยู่ในสังสารนี้ แม้ร่างกายของพระองค์จะดับสลายหายไปตามกาลเวลา เหลือเพียงพระบรมสารีริกธาตุเป็นตัวแทน หรืออาจกล่าวได้ว่า ที่ไหน “อัมมกาย” ปรากฏ พระพุทธเจ้าย่อมทรงอยู่ ณ ที่นั้น แม้ว่าขั้นตอนการสร้างอัมมกายพระเจ้าจัดเป็นพิธีกรรมส่วนที่สำคัญที่สุดของการสร้างพระพุทธรูป ในเอกสารโบราณกล่าวว่า “คันท่อพระเจ้าบใส่อัมมกาย ได้ชื่อว่าไหว้จุ่มปลวกบ่ตายนั้นแล ฯ” (Siam, 2016, pp. 39-40) แต่ในปัจจุบันเจ้าพิธีบางท่าน ตลอดจนผู้ร่วมพิธีและนักวิชาการยังไม่ทราบข้อมูลนี้หรืออาจจะมองข้ามความสำคัญในขั้นตอนนี้ไป ในบทความชิ้นนี้ผู้เขียนจึงได้วิเคราะห์ ถอดความหมาย และอธิบายปริศนาธรรมต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ใน “พิธีกรรมการสร้างและบรรจุอัมมกายพระเจ้า” ของชาวล้านนา เพื่อให้คนในปัจจุบันได้เข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของพิธีกรรมโบราณขั้นตอนนี้ ตลอดจนเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของเนื้อหาของคาถาโบราณที่ชื่อ “อัมมกาย” (textual consideration) กับบริบทของการปฏิบัติ ในรูปแบบของพิธีกรรม (practical consideration)

วัตถุประสงค์

๑. ศึกษาและนำเสนอหนึ่งในพิธีกรรมโบราณในการสร้างพระพุทธรูปของชาวล้านนา ซึ่งมีความสำคัญมากที่สุด คือ “พิธีกรรมการสร้างและบรรจุอัมมกายพระเจ้า”

๒. วิเคราะห์ อธิบาย และถอดความหลักกรรมและพุทธปรัชญาที่แฝงไว้ในขั้นตอนนี้ด้วย

สมมติฐาน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปนานกว่า ๒,๕๐๐ ปีแล้ว การสร้างรูปของพระพุทธรูป โดยนักปราชญ์และบูรพาจารย์ในสมัยโบราณของล้านนาไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเครื่องระลึกถึงพระองค์หลังพุทธปรินิพพานเท่านั้น แต่ยังมีความหมายว่าพระพุทธรูปผู้ยัง “ธรมาน” ดำรงอยู่ ในโลกนี้เหมือนครั้งยังมีชีวิต ดังนั้นการสร้างพระเจ้าล้านนาจะมีพุทธวิธีพิเศษ และอาจจะแฝงคติธรรมหรือหลักปรัชญาทางพระพุทธศาสนาไว้อย่างแยบคาย เพื่อสอนชาวพุทธรุ่นหลัง

ระเบียบวิธีวิจัย

ในบทความนี้ผู้เขียนใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางคัมภีร์เป็นหลัก (textual approach) เพื่อวิเคราะห์เอกสารโบราณที่บันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระพุทธรูปและอาศัยข้อมูลเพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์ (interview) ผู้เชี่ยวชาญในการสร้างพระเจ้าล้านนา

ตำราการสร้างพระเจ้าล้านนา

ปัจจุบันเอกสารโบราณจำนวนมากอยู่ในดินแดนล้านนาถูกถ่ายสำเนาดิจิทัลและเผยแพร่ลงบนเว็บไซต์ ซึ่งผู้สนใจสามารถเข้าถึงได้ง่าย สะดวก และรวดเร็ว ยกตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายดิจิทัลของเอกสารโบราณในภาคเหนือบนเว็บไซต์ www.lanna-manuscripts.net. พับสาและคัมภีร์ใบลานจำนวนไม่น้อยบันทึกข้อมูลการสร้างพระพุทธรูปล้านนา จากการวิเคราะห์อวลานพจน์ (colophon) หรือหมายเหตุท้ายคัมภีร์ พบว่าคัมภีร์เหล่านี้มักจะคัดลอกมาจากต้นฉบับเดียวกัน เพราะข้อมูลในอวลานพจน์

เขียนไว้ว่า

...ค้นว่าวัดโคกมี[ตำราการสร้างพระเจ้านี้] เพื่อหื้อสืบสาวหา แต่มเขียนไว้ชั่ววาท์เนื้อ เหตุว่าสืบสาสนหาหา สืบน้ำธัมม์คำสอน พระเจ้าไว้บื้อหลังค้อยถอยเถียวไฟเสียแม่แล ฯ... (Siam, 2016, p. 23)

ส่วนใหญ่คัมภีร์ที่พบไม่ปรากฏอายุ สำหรับเล่มที่เก่าที่สุดที่พบ ณ ปัจจุบัน คัดลอกเมื่อ จ.ศ. ๑๑๘๘ หรือ พ.ศ. ๒๓๖๙ แต่คาดว่าตำราสร้างพระเจ้าล้านนาจะ สืบทอดกันมาอย่างน้อยตั้งแต่สมัยพระเมืองแก้วแห่งล้านนาแล้ว (พ.ศ. ๒๐๓๘-๒๐๖๘) เพราะในอวสานพจน์ของคัมภีร์บางฉบับกล่าวว่า

...อันพระมหินทะเถระเจ้าตนอยู่ป่าหนองท่าเมืองสะบุง หากนำเอา [ตำราการสร้างพระเจ้า] มาแต่สำนักสมเด็จเจ้าเมืองพุกาม สืบมาไว้ในเมืองพินส์เชียงใหม่แต่เช่น**พระเมืองแก้ว**ตนเป็นเอกราชาปรากฏแต่นั้นมาตราบถึงสมเด็จเจ้าสุริยวงศ์วรราชครู มหาปาเจ้าปัญญาวิชระเถระ วัดสวนดอกไม้... (Siam, 2016, p. 23, เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

พิสิฐฐ์ โคตรสุโพธิ์ (Kotsupho, 2017, p. 67-96) ได้ศึกษาพบสาโบราณชื่อว่า “ตำราการสร้างพระเจ้า (พระพุทธรูป) ฉบับวัดเชียงมั่น” ที่อธิบายถึงวิธีการสร้างพระเจดีย์และพระพุทธรูป, สัดส่วนของพระพุทธรูป, ลักษณะของพระพุทธรูปตามแบบสกุลช่างพะเยา (แบบราชสีห์/สีหลักษณะ/สิงหลักษณะ, แบบช้าง/คชลักษณะ และแบบต้นนิโครธ/แบบต้นไทร/ นิโครธลักษณะ) และการยกฉัตรพระธาตุ (เจดีย์) นอกจากอธิบายรายละเอียดการก่อสร้างพระเจดีย์และพระพุทธรูปแล้ว ตำราการสร้างพระเจ้าได้อธิบายถึงคาถาธัมมกาย และการบรรจุส่วนต่าง ๆ ของพระธัมมกาย (ตามที่ปรากฏในคาถาธัมมกาย) ลงในส่วนต่าง ๆ ของพระพุทธรูป เพื่อให้พระพุทธรูปที่สร้างใหม่นั้นเปรียบเสมือนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์จริง เมื่อครั้งยังคง “ธรรมาน” หรือยังคงพระชนม์ชีพอยู่

ตำราการสร้างพระเจ้าเขียนขึ้นด้วยอักษรธรรมล้านนา เนื้อหาของตำราเล่มนี้เป็นภาษาบาลีและภาษาถิ่นล้านนา พิสสิฐฐ์ไม่ได้วิเคราะห์อายุของของพบสา

แต่เนื้อหาในพับสา เช่น การใช้การันต์ บ่งบอกว่าตัวพับสาเล่มนี้น่าจะถูกคัดลอกในระยะเวลาไม่เกินประมาณ ๘๐-๑๐๐ ปี อย่างไรก็ตามเนื้อหาของพับสาน่าจะสืบทอดมาก่อนหน้านั้น สเวียร์เรอสันนิษฐานว่าน่าจะสืบทอดมาตั้งแต่ยุคทองของล้านนาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ (Swearer, 2004, p. 50)

คาถาธัมมกายบาลี

คาถาธัมมกาย คือ ร้อยแก้วที่รจนาด้วยภาษาบาลี ซึ่งอธิบายลักษณะและส่วนประกอบของพระธัมมกาย คาถาธัมมกายสามารถพบได้ในกลุ่มคัมภีร์ธัมมกาย หรือที่นักวิชาการเรียกว่า “the Dhammakāya Genre”^๒ ซึ่งประกอบด้วย คัมภีร์ใบลานศิลาจารึก พับสา และสมุดพิมพ์ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ กลุ่มคัมภีร์ธัมมกายได้บันทึกแกนคาถาบาลีที่เหมือนกัน (the core Pāli passages) ซึ่งอธิบายลักษณะและองค์ประกอบของพระธัมมกาย หรือเรียกว่า “คาถาธัมมกาย” จากหลักฐานทางโบราณคดี (จารึกพระธัมมกาย) ยืนยันว่าคาถาธัมมกายมีอายุเก่าแก่ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๑^๓ (Ketpan, 2017) อักษรที่ใช้จารึกคาถาธัมมกายมีความหลากหลายต่างกันไปออกไปตามภูมิภาค เช่น อักษรขอมสุโขทัย อักษรขอมไทย อักษรมูล อักษรธรรมล้านนา และอักษรไทย เป็นต้น เนื้อหาของคาถาธัมมกายรจนาโดยอ้างอิงหลักการที่พบในคัมภีร์อภิธรรมและวิสุทธิมรรค สำหรับคาถาบาลีที่ใช้รจนาคาถาธัมมกายแบ่งออกเป็น ๓ ส่วนดังต่อไปนี้^๔

๑. บทพรรณนาส่วนต่าง ๆ ของ “พระธัมมกาย” ตั้งแต่พระเศียรไปจนถึงพระบาทเทียบกับพระญาณและพระพุทธรูปของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (ดูภาพที่ ๑)

๒. บทสรรเสริญพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงรุ่งเรือง ดงงามยิ่งกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายด้วย “พระธัมมกาย”

---

^๒ นักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาวิจัยกลุ่มคัมภีร์ธัมมกาย เช่น ยอร์ช เซเดส์, ฉ่ำทอง ค้าวรรณ, พระครูภาวนามงคล, แฟรงค์ รินัลด์, ฟรานซิส บีโชท์, โดนัลด์ สเวียร์เรอ, กิจชัย เอื้อเกษม, พระครูปลัดนายนววัตร, เคท ครอสบี, เทเรน วอร์ดเกอร์ และ วรเมธ มลาศาสตร์

^๓ ศึกษาเพิ่มเติมที่ <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/186>

^๔ ดูร้อยแก้วบาลีที่ใช้รจนาคาถาธัมมกายเพิ่มเติมได้ใน Coedès, 1956, p. 260-86; Swearer, 2004, p. 55-6; Urkasame, 2013, p. A366-80; Malasart, 2019, p. 49-63. Malasart, 2021, p. 82-4

๓. บทรวมความที่แนะนำให้พระโยคาวจรกุลบุตร (เช่น นักปฏิบัติธรรม) ผู้มี ญาณอันแก่กล้า ผู้ที่ปรารถนาเข้าถึงพระสัพพัญญุตญาณ พึงระลึกนึกถึงพระอัมมกาย เนื่อง ๑

สพพญุตญาณปวรสีส์ นิพพานารมณปวรวิสสิตเกส
จตุตถขณานปวรลลาตํ วชฺชิสมาปตติญาณปวรอุณณาภาสํ
นิลกสิณโสภาทิกุณตํปวรภมฺมุคฺคํ ทิพฺพจกฺขุ สมฺมตจกฺขุ ปญฺญา
จกฺขุ พุทฺธจกฺขุ ธมฺมจกฺขุปวรจกฺขุ[ทวຍ] ทิพฺพโสถญาณปวรโสถทวຍ
โคตรภูญาณปวรอุตฺตฺขณานํ มคฺคผลวิมุตติผลญาณปวรคณฺททวຍ
อนุตฺตรวิโมกฺขาธิคมญาณปวรกณฺททวຍ โลเกยฺยโลกุตฺตรญาณปวร
โองฺฏฺฐทวຍ สตฺตติสโทธิปក္ခိယญาณปวรสุภทนต์ตา จตฺมคฺคญาณปวร
จตุทราฐา จตฺสจฺจญาณปวรชีวหา อปပက္ခိတญาณปวรหนุกํ อนุตฺตร
วิโมกฺขาธิมคฺคญาณปวรกณฺฐํ ติลกฺขณญาณปวรวิสสิตคิวดิรราชิตํ
จตุเวสสารชชญาณปวรพาหุทวຍ ทสฺยานุสสติญาณปวรตตฺคฺลိโสภာ
สตฺตติโพชฌณคฺคญาณปวรปိณฺธุรตลํ อาสยฺยานุสญาณปวรณฺมุคฺคํ
ทสฺสผลญาณปวรรมชฺฌิมํคํ ปฏิจฺจสมุပ္ပါทญาณปวรนาภํ ปญฺจิหฺทริยํ
ปญฺญาพลํ ปวรชฌนํ ทสฺสกุสฺสกกมฺมปถปวรอุรฺทวຍ ทสฺสผลญาณปวร
ชงฺฆทวຍ จตฺริทฺธิปาทญาณปวรปาททวຍ สีลสมฺมาธิ[ปญฺญา]
ปวรสงฺฆาภี ภิโรตตปฺปญาณปวรปงฺสุกุลปฏิจฺจาทนจิวรํ อกฺกจฺจิกมคฺค
ญาณปวรอนฺตรวาสกํ จตฺสติปฺปญฺฐานญาณปวรกายพฺพณํ

อญฺเญสํ เทวมนุสฺसानํ   พุทฺโธ อติวิโรจติ
ยสฺส ตมฺมุตตมํคาคฺคิ   ญาณํ สพพพญุตาทิกํ
ธมฺมกายมตํ พุทฺธํ   นเม ตํ โสภณายกํ
อิมํ ธมฺมกายพุทฺธสฺสขณํ โยคาวจรกุลปุตฺเตน ติกฺขณฺญาเนน สพพพญ
พุทฺธภาวํ ปตฺเถนฺเตน ปุณฺณํ อนุสฺสริตพฺพํ (Siam, 2016, p. 40-41)

คาถาอัมมกายภาษาบาลี หรือ “อัมมกายพระเจ้า” จะมีความสำคัญในขั้นตอน การบรรจุอัมมกายลงในกลวงท้องของพระพุทธรูป ซึ่งจะอธิบายในลำดับต่อไป และ บทบาลีของคาถาอัมมกายนี้จะถูกแปลยกศัพท์ หรือเรียกว่า “นิสฺเร/นิสสัยอัมมกาย” เพื่อนำไปบรรจุลงในส่วนต่างๆ ของพระพุทธรูป

นิโสร (นิสสัย) อัมมกาย^๕

เนื้อหาส่วนนี้รจนาด้วยสองภาษา (bilingual text) คือภาษาบาลีและล้านนา รูปแบบการเขียนส่วนนี้ บทบาลีถูกยกขึ้นมาและถูกแปลเป็นภาษาถิ่นล้านนา บทนิโสรอัมมกายนี้ผู้เขียนได้เทียบสำนวนที่พบตำราการสร้างพระเจ้า ปรีวรตโดยพระสาธุเจ้าสยาม ในหนังสือ *อริยะประเพณีล้านนา* (Siam, 2016, p. 41-44)^๖ กับตำราการสร้างพระเจ้า ฉบับวัดเชียงมั่น จังหวัดพะเยา ปรีวรตไว้ในหนังสือ *พระพุทธรูป: คติการสร้างและพิธีกรรมจากเอกสารโบราณ* ของพิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ พบว่าทั้งสองฉบับมีสำนวนที่คล้ายคลึงกันมากซึ่งอาจจะเกิดจากการคัดลอกกันต่อ ๆ มา แต่อย่างไรก็ตามยังมีรายละเอียดบางส่วนที่แตกต่างกัน เช่น “*โคตรภูญาณปรอตุตถคฺมาน*” ปรยาอันรู้ยังมีคัมภีร วิมุตติผลญาณ เป็นแก้มทั้ง ๒ อันประเสริฐของพระพุทธเจ้าแล” ปรากฏในตำราของพระสาธุเจ้าสยาม แต่ไม่พบในตำราของพิสิฏฐ์ เป็นต้น

เนื้อหาของนิโสรอัมมกายต่อไปนี้ ผู้เขียนแบ่งตอนของเนื้อหาให้อ่านเข้าใจง่ายขึ้น และแสดงให้เห็นโครงสร้างของเนื้อหาที่มี ๓ ส่วน คือ ๑) บทพรรณนาส่วนต่าง ๆ ของพระอัมมกาย ๒) บทสรรเสริญพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และ ๓) บทรวมความให้ระลึกถึงพระอัมมกาย

Table 1: The Dhammakāya Gāthā with vernacular Lanna language

สพฺพญฺญตฺตญาณปรวรสีล	(๑ ใส่หัว)
อันว่าปรยาสัพพญญตญาณเป็นหัวอันประเสริฐของพระพุทธเจ้าแล	
นิพฺพานารมฺมณปรววิสิตฺเกส	(๒ ใส่ผม)
อันว่าปรยาอันหยั่งรู้อารมณ์แห่งนิพพานเป็นเส้นผมอันประเสริฐของพระพุทธเจ้าแล	
จตุตฺถชฺฌมานปรวลลาต	(๓ ใส่หน้าผาก)
ปรยาอันหยั่งรู้ยังจตุตถชฌมานเป็นหน้าผากแห่งพระพุทธเจ้าแล	

^๕ ในบทความนี้จะใช้คำว่า “นิโสร” แทน “นิสสัย” อ้างอิงตามอักขรวิธีของล้านนาเป็นหลัก

^๖ ดูเพิ่มเติม Kotsupho, 2017, p. 70-73

วชิรสมาปตติญาณปวารณญาณกาล	(๔ ใส่หว่างคิ้ว)
ปรยาอันรู้วชิรสมาปติเป็นกัวอัน อยู่ระหว่างหน้าผากคิ้วมีรัสมิ์รุ่งเรืองงามอันประเสริฐ แห่งพระพุทเจ้าแล	
นิลกลินไสภาคิณุตปวารณมุขุคค	(๕ ใส่คิ้ว ๒ ข้าง)
ปรยาอันรู้ยังกลินทั้งหลายมีนิลกลินเป็นต้นอันงามยิ่ง นักเป็นคิ้วทั้ง ๒ อันประเสริฐแห่งพระพุทเจ้าแล	
ทิพพจกขุ สมณฑจกขุ ปณญจกขุ พุทธจกขุ ธมม จกขุปวารจกขุ[ทวย]	(๖ ใส่ตา ๒ ข้าง)
หน่วยตา ๕ ประการเป็นตาทั้ง ๒ แห่งพระพุทเจ้าแล	
ทิพพโสตญาณปวรโสตทวย	(๗ ใส่หู ๒ ข้าง)
ปรยาอันรู้ยังทิพพโสตา คือว่า หูทิพย์เป็นโสตา ปราสาทหูทั้ง ๒ อันประเสริฐของพระพุทเจ้าแล	
โคตรภูณญาณปวรอุตุงคฆาน	(๘ ใส่จมูกตั้ง)
ปรยาอันรู้ยังโคตรภูณเป็นจมูกตั้งอันประเสริฐ ของพระพุทเจ้าแล	
มคคผลวิมุตติผลญาณปวรคณฑทวย	(๙ ใส่แก้มทั้ง ๒ ข้าง)
ปรยาอันรู้ยังมคคผล วิมุตติผลญาณ เป็นแก้มทั้ง ๒ อันประเสริฐของพระพุทเจ้าแล	
อนุตตรวิโมกขาธิคมญาณปวารกนตทวย	(๑๐ ใส่ใบหู ๒ ข้าง)
ปรยาอันรู้ยังอุปายอันหือได้ถึงยังโลกุตตรธัมมเป็น ใบหู [ทั้งสอง] อันประเสริฐของพระพุทเจ้าแล	
โลกียโลกุตตรญาณปวรโฏฐทวย	(๑๑ ใส่ริมปากบน-ล่าง)
ปรยาอันรู้ยังโลกียโลกุตตรธัมมทั้งมวลอันป เสสหลอเป็นริมฝีปากเบื่องลุ่ม เบื่องบน อันประเสริฐของพระพุทเจ้าแล	

สวดติสโทธิปักษิณญาณปวารสุภทนต์	(๑๒ ใส่ในปากเป็นเชี้ยว)
ปรยาอันรู้ยังโทธิปักขิยธัมม ๓๗ เป็นเชี้ยว อันประเสริฐแห่งพระเจ้าแล	
จตุมคฺคญาณปวารจตุทาธา	(๑๓ ใส่ในปากเป็นเชี้ยว ฝางทั้ง ๔)
ปรยาอันรู้ยังมคฺคทั้ง ๔ เป็นเชี้ยวฝางทั้ง ๔ เล่มอัน ประเสริฐแห่งพระเจ้า	
จตุสจฺจญาณปวารชีวหา	(๑๔ ใส่ในปากเป็นลิ้น)
ปรยาอันรู้ยังสจฺจจะทั้ง ๔ มีทุกขสจฺจจะเป็นต้น เป็นลิ้นอันประเสริฐแห่งพระเจ้าแล	
อปปฏิหตญาณปวารหุภัง	(๑๕ ใส่ในต่อมคาง)
ปรยาอันรู้ยังปหตยอท้อยยังเยยยธัมมอันปัญหาอันคน แลเทวดาทั้งหลายหากมาถาม เป็นคางอันประเสริฐ แห่งพระเจ้า	
อนุตฺตรวิโมกฺขาธิมคฺคญาณปวารกณฺฐี	(๑๖ ใส่ในลำคอ)
ปรยาอันรู้ยังอุปปายอันหื้อได้ถึงยังวิโมกฺขธัมมคือว่า ธัมมอันจักได้ถึงยังนิพพานอันประเสริฐกว่าธัมมทั้ง มวลเป็นลำคออันประเสริฐแห่งพระเจ้าแล	
ติลกฺขณญาณปวารวิลลิตคิริวราษิตัง	(๑๗ ใส่ในกาบคอทั้ง ๓)
ปรยาอันรู้ยังลักฺขณะทั้ง ๓ มี อนิจจา ทุกขัง เป็นต้น เป็นลำคออันราบ ๓ อัน คือว่ากาบคอ ๓ ปล้องอันประเสริฐแห่งพระเจ้า	
จตุเวสสารชฺชญาณปวารพาหุทฺทวยัง	(๑๘ ใส่ในแขนทั้ง ๒)
ปรยาอันรู้ชื่อว่า เวสสารชฺชญาณ ๔ ประการเป็นแขน ทั้ง ๒ อันประเสริฐแห่งพระเจ้า	

ทธานุสสุตติญาณปวารตตฺคุลีโสภา	(๑๙ ไส้ในนิ้วมือทั้ง ๑๐ นิ้ว)
ปรยาอันรู้ยังอนุสติ ๑๐ อันมีพุทธานุสติ เป็นต้น เป็นนิ้วมืออันเลี้ยวกลมงามอันประเสริฐ	
สตตฺโตไพชฌณญกณญาณปวารป็นอรุตลํ	(๒๐ ไส้กลางอก)
ไพชฌณคํทั้ง ๗ ประการมีสติไพชฌณคํ เป็นต้น เป็นพื้นอกเต็มงามอันประเสริฐแห่งพระพุทธเจ้าแล	
อาสยานุสยญาณปวารณยบุคคลํ	(๒๑ ไส้นมทั้ง ๒)
ปรยาอันรู้ยังอาสยานุสยญาณเป็นนมทั้ง ๒ อันประเสริฐแห่งพระเจ้าแล	
ทสผลญาณปวารมชฺฌิมงคํ	(๒๒ ไส้ท่ามกลางลำตัว)
ปรยาอันรู้ยังผละ ๑๐ อันเป็นองค์ท่ามกลางตนอันประเสริฐแห่งพระเจ้าแล	
ปฏิจจสมุปปาตญาณปวารนาภี	(๒๓ ไส้สะดือ)
ปรยาอันรู้ยังปฏิจจสมุปปาตธัมมํทั้งมวลมี อวิชชา เป็นต้น มีนิโรธเป็นที่สุด เป็นสะดืออันประเสริฐแห่งพระเจ้าแล	
ปญฺจินทริยํ ปญฺญาพลํ ปวราชณํ	(๒๔ ไส้เอว)
อินทริยํ ๕ พละ ๕ เป็นเอว อันประเสริฐแห่งพระเจ้าแล	
ทสกุสलगุมปถปวารอรุทวຍ	(๒๕ ไส้หน้าแข้งทั้ง ๒)
ปรยาอันรู้ยังกัมมบถ ๑๐ อัน เป็นหน้าแข้งทั้ง ๒ อันประเสริฐแห่งพระเจ้าแล	
ทสผลญาณปวารชงฺขทวຍ	(๒๖ ไส้ขาทั้ง ๒)
ปรยาอันรู้ยังผละทั้ง ๑๐ อันเป็นหน้าแข้งทั้ง ๒ อันประเสริฐของพระเจ้าแล	

จตุรพิธปาทญาณปวรปาทหุย	(๒๗ ใส่ตีนทั้ง ๒ ข้าง)
อันว่า อิทธิบาททั้ง ๔ อันมีสันติอิทธิบาทเป็นต้น มีวิมงสาเป็นที่สุด เป็นตีนทั้ง ๒ อันประเสริฐ แห่งพระเจ้าแล	
สีลสมมาธิ[ปัญญา]ปวรสงฆาฏิ	(๒๘ ใส่ผ้าสังฆาฏิ)
คือว่า สีลขันธ แลสัมมาธิขันธแลปัญญาขันธ เท่านี้ เป็นผ้าสังฆาฏิผืนประเสริฐแห่งพระเจ้า	
ทโรตตปปัญญานปวรบงสกุลปฏิจจาทนจิวร	(๒๙ ใส่ผ้าจิวร)
อันว่า ผ้าบงสกุลผืนกึ่งบังบรรเทาเอาเสียยังสิ่ง เป็นต้นว่า ร้อนแลหนาวแห่งพระเจ้าแล	
อภุจฺติกมคฺคญาณปวรอนตรวาสก	(๓๐ ใส่ผ้าสบง)
ปรยาอันรู้ยังอภุจฺติกมคค์ ๘ ประการ อันมีสัมมา ทิฎฐิอันดีเป็นต้นว่ามีสัมมาธิเป็นที่สุด เป็นอันตรวาสก ผ้านุ่งดวงประเสริฐแห่งพระเจ้าแล	
จตุสติปฏฐานญาณปวรกายพนธน	(๓๑ ใส่สายกัมพล)
ปรยาอันรู้ยังสติปฏฐาน ๔ อันเป็นผ้ากายพนธนกัมพล เส้นประเสริฐแห่งพระเจ้าแล	
พุทโธ	
อันว่าพระพุทธเจ้า	
สจฺจํ ธมฺโม	ส่วนที่ ๒ บทสรรเสริญ
ตนตรัสรู้ยังธัมม ๔ ประการ	พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่
อติวิโรจติ	ทรงรุ่งเรือง งดงามยิ่ง
ก็รุ่งเรืองงามยิ่งนัก	กว่าเทวดาและมนุษย์
อภฺญฺเส เทวนุสฺสานํ	ทั้งหลายด้วย
กว่าคนแลเทวดาทั้งหลายผู้อื่นกว่าตนแล	“พระธัมมกาย”

ยสฺสตมฺตฺตมํ คาทิญาณํ อนุสฺสตพฺพนติ	
อิมํ ธมฺมกายํ	
ยังธัมมกายอันประเสริฐอันพระพุทเจ้าเรา ทั้งหลาย	
พุทฺธลฺกขณํ	
เป็นลักษณะแห่งพระพุทเจ้าแล	
โยคาวจรกุลปฺตฺเตน	
อันกุลบุตรตนอันประกอบด้วยเพียร	
ติลฺกขณญฺเณน	
อันมีปรยากล้าคม	
ปเถนฺเตน	
อันปรารถนามักไฟใครไฉยัง	
สพฺพพญฺญพฺพุทฺทภาวํ	
ยังอันเป็นสัพพัญญูพุททภาวะ	
อนาคเต	
อันจักมาภายหน้า	
อนุสฺสริตพฺพํ	
ก็เพ่งระนึกคิดถึงตามคุณแห่งพระพุทเจ้าดวงนี้	
ปฺกฺกณฺปฺกฺกณํ	
อยู่ใจ ๆ ให้ขึ้นใจได้แล้วแล ควรจำเรณฺสวาทธิยาไว้ นพครบยาพระเจ้าพระธัมมชฺวันอย่าได้ขาด ให้เป็น ปัจจัยรักษาค้าชูตนในภาวะอันนี้แลภาวะภายหน้าก็จัก พลันจรรอดถึงมคฺคะ ผละ นิพพานตามบุญสมการ อันตนหากได้กระทำมาได้ไว้สาจำเรณฺธัมมกายบ่ คลาดบ่คลาเสียไหนแก่บุคคลผู้นั้นชะแล	

ส่วนที่ ๓ บทรวมความที่
แนะนำให้พระโยคาวจร
กุลบุตร (เช่น นักปฏิบัติ
ธรรม) ผู้มีญาณอัน
แก่กล้า ผู้ที่ปรารถนา
เข้าถึง
พระสัพพัญญุตญาณ
พึงระลึกรู้ถึง
พระธัมมกายเนื่อง ๆ

ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล

ธมฺมกาย นิฏฺฐิตํ

มากกว่า

สมตํ

ก็แล้ว

อิติ

ตั้งนี้แล

www.diri.ac.nz

© DIRI - Dhammachai International Research Institute of New Zealand

Figure 1: The elements of the dhammakāya as listed in the Dhammakāya Gāthā (illustrated by Uthakhamkong, detailed by Malasart, and published in DIRI, 2018).

พิธีกรรมการสร้างและบรรจุอัมมกาย

จากที่กล่าวมาข้างต้นผู้เขียนแสดงให้เห็นว่า คาถาอัมมกายในล้านนามีอยู่สองประเภทคือ ภาษาบาลีอย่างเดียว (monolingual text) และนิโสรอัมมกาย (bilingual text) นอกจากโครงสร้างทางภาษาของคาถาอัมมกายแต่ละประเภทจะแตกต่างกันแล้ว การใช้งานในพิธีกรรมยังแตกต่างกัน ในกรณีที่เป็นคาถาอัมมกายที่เป็นภาษาบาลีอย่างเดียว เนื้อหาของคาถาอัมมกายภาษาบาลี-อักษรธรรมล้านนาจะถูกจารลงบนแผ่นโลหะตามแต่จะหาได้ในพื้นที่นั้น ๆ (ภาพที่ ๒) แล้วนำแผ่นจารึกไปใส่ในโกศทองคำ เมื่อก่อสร้างพระพุทธรูปไปถึงบริเวณสะดือให้เอาโกศทองบรรจุใส่ใน “กลวง” ท้องพระพุทธรูปบริเวณนี้ยังมีบทบาลีอีก ๒ บทที่ต้องบรรจุลงด้วยในชั้นตอนนี้ คือ อสัติพญฺชนะ ๘๐ และ มหาปุริสลักขณะ ๓๒ พระอธิการพงษ์ศรีและพระธวัชชัย (Phromwaro, 2021 and Raksa, 2022) ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ในกรณีที่จะสร้างพระพุทธรูปแบบหล่อโลหะ ท่านจะเขียนคาถาอัมมกายลงบนแผ่นเงินหรือแผ่นทองแดง จากนั้นจะนำแผ่นจารึกอัมมกายไปหลอมรวมกับโลหะที่จะใช้หล่อพระเป็นลำดับต่อไป

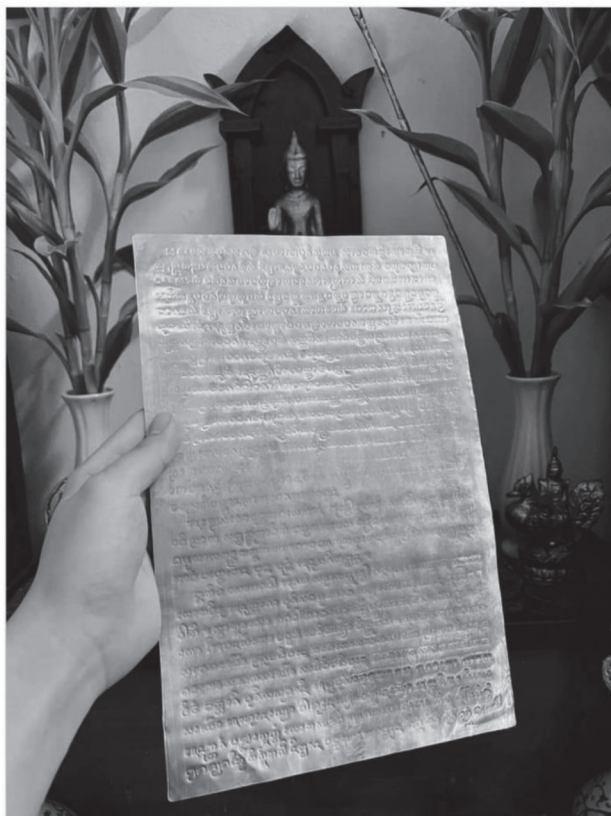

Thawatchai Raksa

23h · 🌐

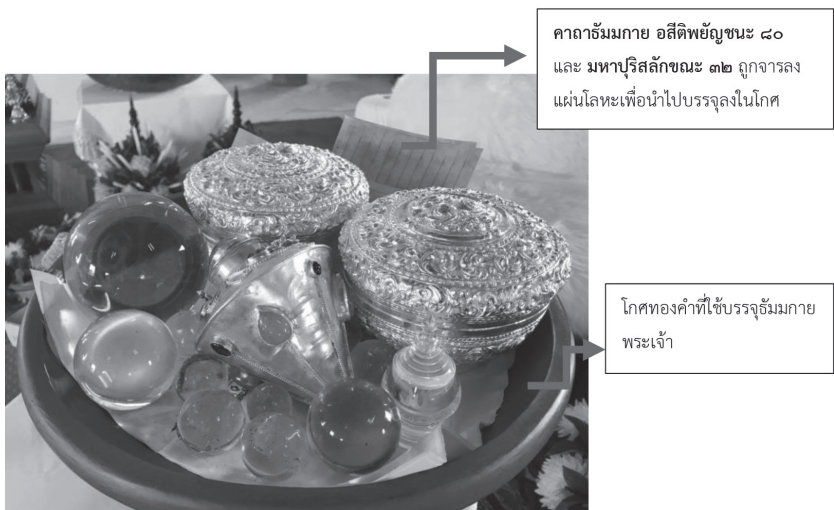

"ธรรมกายา แห่งองค์พระเป็นเจ้า"

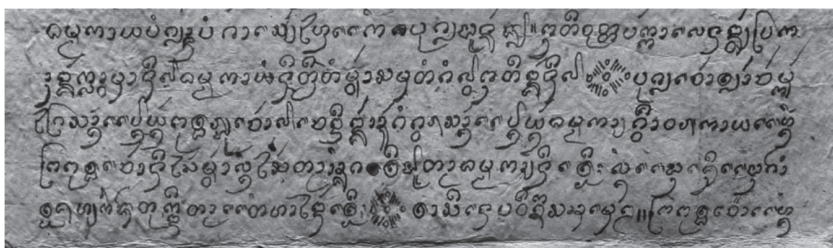
Figure 2: The Dhammakāya Yantra written in Pāli using Tham Lanna script as inscribed on a copper plate. The plate will then be installed inside a Buddha image. This picture was offered by Phra Thawatchai Raksa during an interview (Raksa, 2022).

Figure 3: The Dhammakāya inscription will be put in a casket and the casket will be installed inside a Buddha image. This picture was offered by Phra Athikan Phromwaro during an interview (Phromwaro, 2021).

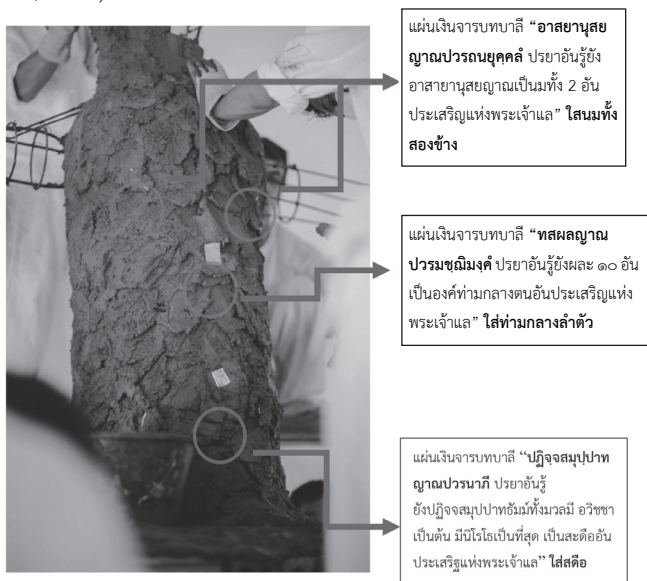
กรณีนี้ใสธัมมกาย ส่วนแรก (บทพรรณนาส่วนต่าง ๆ ของพระธัมมกาย) ของคาถาจะถูกเขียนใส่แผ่นเงินหรือแผ่นทองคำ ซึ่งสอดคล้องตามเนื้อหาของตำราเพื่อนำไปบรรจุตามส่วนต่าง ๆ (๓๑ ส่วน) ขององค์สารูปเจ้า ซึ่งในตำราการสร้างพระเจ้าล้านนาแนะนำว่า

Figure 4: An original image of a manual for a Buddha image construction, Wat Chiang Man, Phayao Province (the scribe's name and the date are not given) that was digitised by the Social Research Institute, Chiang Mai University (for more detail, see Kotsupho, 2017, p. 194).

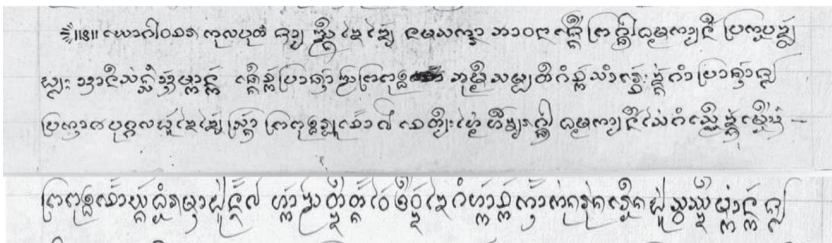
...บุคคลเจ้าทั้งหลายจักมักใคร่สร้างแปงยังพุทธรูป และ พระเจดีย์
ตั้งอัน ก็ควรสร้างอัมมกาย คือว่า วรกายของพระพุทธรูปเจ้านี้ใ้
มักว่าลงสาตามองค์ที่อยู่ตามอัมมกายนี้เทอะ ลงแผ่นเงิน แผ่นคำ
ทอง เขียว (แผ่นตะกั่ว/ ดีบุก) สดๆ ก็ดี ตามแต่จะหาได้เทอะ...
(Kotsupho, 2017, p. 194)

พระอริการพงศธร ได้อธิบายขั้นตอนพิธีบรรจุอัมมกายลงในพระพุทธรูปไว้ว่า
เมื่อครั้งที่ท่านได้สร้างพระประธานในพระอุโบสถ ปี ๒๕๖๑ ท่านได้เขียนส่วนต่างๆ
ของพระอัมมกาย (๓๑ ส่วน) ที่ปรากฏในเนื้อหาของนิโสธอัมมกายด้วยอักษรธรรม
ล้านนาลงในแผ่นเงิน เมื่อช่างปั้น ปั้นไปถึงส่วนประกอบขององค์พระที่สอดคล้องกับ
ส่วนประกอบของพระอัมมกาย ท่านจะบรรจุแผ่นเงินนั้นลงไป ตามภาพที่ ๕
(Phromwaro, 2021)

Figure 5: This shows the ways that the elements of the dhammakāya (listed in the Dhammakāya Gāthā) are installed in each part of a Buddha image, which suggests that the set of the Buddha’s characteristics, as seen here like a Buddha image, is considered “dhammakāya.” This picture was offered by Phra Athikan Pongsathon Phromwaro during an interview (Phromwaro, 2021).

คาถาธัมมกาย เป็นที่รู้จักในกัมพูชาอีกชื่อหนึ่งคือ “คาถาบรรจุพระลักษณะ” งานวิจัยของฟรานซิสโอ บิโซท์ (Bizot, 1992, p. 295) ชี้ให้เห็นว่า พระญาณและพระพุทธรูปที่ประกอบเป็นพระธัมมกายที่ปรากฏในคาถาธัมมกายถูกเชื่อมโยงกับส่วนต่าง ๆ ของพระพุทธรูปในพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปของชาวกัมพูชา ระหว่าง “พิธีบรรจุพระลักษณะ” (ดูเพิ่มเติมใน Walker, pp. 113, 349-51, 417, 598, 789-91) คณะสงฆ์จะสวดคาถาธัมมกาย ระหว่างนั้นพระสงฆ์เจ้าพิธีจะให้เข็มแต่ละตามส่วนต่าง ๆ ของพระพุทธรูปซึ่งสอดคล้องกับส่วนต่าง ๆ ของพระธัมมกาย เพื่อบรรจุหรืออาราธนาพระธัมมกาย (บิโซท์ใช้คำว่า “invisible body” หรือ “กายที่มองไม่เห็น”)^๙ ลงประดิษฐานในส่วนต่าง ๆ ของพระพุทธรูป เพื่อให้พระพุทธรูปที่ทำจากวัสดุต่าง ๆ กลับมา “ธรรมา” เหมือนครั้งที่พระพุทธรูปยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ในสังสาร

Figure 6: An original image of a manual for the Installation of the Buddha’s Heart into a Buddha Image and a Stupa, today preserved at Wat Srimongkon and digitised by the Dhammachai International Research Institute (DIRI, 2018).

ตำราการบรรจุหัวใจพระเจ้าและพระเจดีย์ (Mongkholarangsi, -)

...โยคาวจรกุลบุตรชายหญิงใดได้นมัสการ ภาวนาถึงพระคาถา
ธัมมกายนี้ ประกอบด้วยผลอันสงส์อันมากนัก ถึงจักปรารถนา
เอาพระพุทธรูปสมบัติ ก็จักสำเร็จดังคำปรารถนา ฯลฯ ประการ ๑
บุคคลผู้ใดได้สร้างพระพุทธรูปเจ้า แลเจดีย์ใหม่ หื้อเขียนคาถา

^๙ ในบริบทของพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูป สเวียร์เรอตีความคำว่า ธัมมกาย คือ “the Holy Spirit of the Buddha” (Swearer, 2004, p. 96) ดูความหมายและการวิเคราะห์ “ธรรมกาย” ได้ในหนังสือหลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ ฉบับวิชาการ (Jantrasrisalai, 2014).

อัมมกายนี้ใส่ ก็เสมอตั้งแต่เมื่อพระพุทธเจ้ายังธรรมาน (ธรรมา) อยู่
นั้นแล หากเอาติดตั้งไว้ ที่วัดใดก็หากจัก ก้านกุ่ม รุ่งเรือง อยู่สวัสดิ
มากนักชะแล (Malasart, 2021, p. 87)

แม้คาถาอัมมกายถูกใช้ในวิธีการที่แตกต่างกันออกไปในล้านนา กล่าวคือแทนที่จะใช้เข็มและตามส่วนต่าง ๆ ขององค์พระพุทธรูป ส่วนประกอบของอัมมกายจะถูกบรรจุลงองค์สารูประหว่างสร้าง จากการลงพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ผู้วิจัยยังไม่พบการสวดคาถาอัมมกายระหว่างพิธีพุทธาภิเษก แต่คาถาอัมมกายถูกสวดในชีวิตประจำวันของชาวล้านนาเพื่อความเป็นสิริมงคล ตามที่ตำราของครูบาค้างได้กล่าวไว้ข้างต้น แต่อย่างไรก็ตามแม้การใช้คาถาอัมมกายในการสร้างพระพุทธรูปจะแตกต่างกันออกไปตามพื้นที่ กล่าวได้ว่าไม่ว่าจะสวดหรือบรรจุอัมมกายไว้ภายใน ก็มีวัตถุประสงค์เดียวกันคือ เพื่อให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าธรรมาอยู่ในโลกนี้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเปลี่ยนพระอิฐพระปูนให้กลายเป็นพระที่มีชีวิตจิตใจ ดังที่ตำราการสร้างพระเจ้าที่รวบรวมโดยพระสาธุเจ้าสยาม สิริปณฺญาว่า

...หื้อเขียนตัวยันต์อัมมกายนี้ หื้อเหมือนมีตามหนังสือที่บอกไว้นั้น
แล้วหื้อใส่ฝังไว้ในองค์สารูปเจ้าตามที่คาถาอัมมกายบอกนั้นเทอะ
คั้นว่าได้กระทำตามนี้คี่เหมือนดังพระพุทธเจ้ายังธรรมาอยู่นั้นแล
สาสนะวัดวาอาราม ที่นั้นจักกุ่มก้านกุ่มรุ่งเรืองมากนักชะ อย่าได้
สิ้นเทหะแท้เนอ...(Siam, 2016, p. 39-40)

หลายคนอาจสงสัยว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปประมาณ ๒,๕๐๐ ปีแล้ว และรูปกายของพระองค์ถูกประชุมเพลิงและเหลือเพียงพระบรมสารีริกธาตุที่เป็นตัวแทน แล้วทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงอยู่ “ธรรมา” ในโลกนี้ได้? แนวคิดนี้ปรากฏในบทสนทนาพระอุปัคฺตกับพญามาร ที่ปรากฏในหนังสือปฐมสมโพธิกถา ประพันธ์โดย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ว่า

...อนึ่งท่านจงได้อนุเคราะห์แก่อาตมา ด้วยสมเด็จพระศาสดา
บังเกิดในโลกเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานเสียแล้ว เราได้เห็นแต่
พระธรรมกายบมฺิได้เห็นซึ่งพระสรีรกาย ท่านจงส่งเคราะห์หนีมิ
พระรูปกายแห่งพระศาสดาจารย์ พร้อมด้วยอาการทั้งปวง...
(Phra Paramanuchitchinorot, 1962, p. 546)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระอุปคุตไม่ได้เห็นพระสรีรกาย (กายเนื้อหรือรูปกาย) ของพระพุทธองค์ด้วยตาเนื้อ เพราะพระองค์ทรงดับขันธปรินิพพานไปก่อน อย่างไรก็ตามท่านได้เห็นแต่พระอัมมกายของพระตถาคต “พระอัมมกาย” ในที่นี้ สเวียร์เรอร์ได้ตีความหมาย “eternal body” ว่า กายที่เป็นอมตะและไม่ตาย แม้รูปกายของพระพุทธเจ้าสูญสลายไปแต่กายนี้ก็ยังคงปรากฏอยู่ ซึ่งพระอรหันต์ เช่น พระอุปคุตได้เข้าถึงแล้วจากการทำสมาธิ (Swearer, 2004, p.111) หลักการและแนวคิดนี้ยังปรากฏในคู่มือปฏิบัติธรรมสมัยอยุธยาที่ว่า

...**ธรรมกาย** เป็นที่พึ่งอันยอดเยี่ยมโดยสิ้นเชิง ถึงสถานที่อันสงบ
ระบับประเสริฐเที่ยงแท้ เพราะความอำนวยการของ **ธรรมกาย** นั้นเป็น
“อมตะ” ฯ (Yasothornrat, 1935, p. 370, เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

บทสรุป: ธรรมกาย พุทฺธลक्षण “พุทฺธลักษณะนี้คือพระอัมมกาย” ลักษณะนี้เป็นอย่างไร?

บทบาลีอัมมกาย มหาบุริสลักษณะ ๓๒ และ อสตีพัญญชนะ ๘๐ ที่ถูกบรรจุไว้ในกลางท้องพระเจ้า บริเวณสะดือของพระพุทธรูปแสดงให้เห็นปริศนาธรรมที่ว่า พระอัมมกายประกอบไปด้วย ๓๑ ส่วน สมบูรณ์พร้อมด้วยลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ และอัสตีพัญญชนะ ๘๐ สถิตอยู่ตำแหน่งนี้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของที่ปรากฏอยู่ในคู่มือปฏิบัติธรรมสมัยอยุธยาที่ว่า

...พระโยคาวจรผู้รู้ “ธรรมกาย” ดำรงอยู่ในหทัยประเทศ (ขอบเขตของใจ/กลางท้อง) แห่งสรรพภูต ทำให้หมุนดังว่าหุ่นยนต์ ท่านตั้งใจเจริญพระวิปัสสนา เพื่อให้ถึงธรรมกายเป็นที่พึ่งอันยอดเยี่ยม... (Yasothornrat, 1935, p. 370)

การวิเคราะห์เนื้อหาของคาถาอัมมกายสามารถบอกได้เพียงว่า พระอัมมกายคือ พุทฺธลักษณะ “อัมมกาย พุทฺธลक्षण” อันประกอบไปด้วยพระญาณและธรรม หรืออัมม^๔ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้ว^๕ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า พระอัมมกาย คือ กายแห่งธรรม “the Body of Dhamma” หรือ กายแห่งญาณ “the Body of Wisdom”

^๔ ดูเพิ่มเติม Ketpan, 2014, p. 1-12.

ไม่ใช่ “หมวดหมู่แห่งอัมม” ที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎก (collection of Dhamma) ตามที่นักวิชาการบางท่านกล่าว เช่น Collins (2014) แต่อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์โดยใช้ความรู้ทางบาลีไวยากรณ์ (textual analysis) ไม่เพียงพอที่จะบ่งบอกว่า พุทธลักษณะนี้มีลักษณะหรือรูปร่างเป็นอย่างไร การหาความหมายของอัมมภายในบริบทรอบข้าง เช่น การใช้งานจริง (contextual analysis) ในพิธีกรรมการสร้างและบรรจุอัมมกายพระเจ้า ทำให้ความหมายของ “อัมมกาย พุทธลักษณะ” ชัดเจนขึ้น องค์ประกอบของอัมมกาย ๓๑ ส่วนถูกจารลงแผ่นโลหะและบรรจุลงตามส่วนต่างขององค์พระพุทธรูป และสุดท้ายประกอบกันขึ้นเป็นองค์พระพุทธรูป เป็นปรีศนาธรรมที่บูรพาจารย์ในอดีตต้องการที่จะชี้ให้เห็นว่า พุทธลักษณะที่ประกอบขึ้นเป็นองค์พระพุทธรูปนี้ คือ “อัมมกาย”

ดังนั้นพระพุทธรูปที่ทุกท่านเห็นไม่ใช่เป็นเพียงตัวแทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังพุทธปรินิพพานเหมือนที่หลายคนเข้าใจ แต่คือ “พระอัมมกาย” พระอัมมกายไม่ใช่กายเนื้อหรือ “รูปกาย” แต่เป็นวรกายหรือกายอันประเสริฐของพระพุทธเจ้า มีลักษณะคล้ายพระพุทธรูป (Swearer, 2004, p. 185) แม้พระอัมมกายจะไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า (invisible body) แต่สามารถเห็นได้ด้วยปัญญา อย่างไรก็ตามเพื่ออธิบายขยายความคำสอนที่อยู่ในคาถาอัมมกายให้ชัดเจน เป็นรูปธรรม สามารถจับต้องได้ และเพื่อการเข้าถึงที่ง่ายกว่าการอธิบายผ่านทางคัมภีร์ บูรพาจารย์ในอดีตเลยสมมุติสร้างพระอัมมกายขึ้นมาให้เป็นรูปธรรม สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่าเพื่อว่าโยคาวจรกุลบุตรนักปฏิบัติธรรมผู้มีปัญญาอันคมกล้าจะได้นำไปใช้เป็นเครื่องสมมุติระลึกถึงพระอัมมกาย เพื่อจะเป็นพาหนะให้เข้าถึงพระอัมมกายของจริงภายใน และเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ เพราะการที่จะเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้าได้ ต้องมี “สัพพัญญุตญาณ” และสัพพัญญุตญาณนี้ก็เป็นส่วนพระเศียรของพระอัมมกาย ตามที่กล่าวไว้ในคาถาอัมมกาย

**...อิมํ อัมมกายพุทฺธลักษณํ โยคาวจรกุลปุตฺเตน ติกฺขณญาณেন
สพฺพพญฺญพุทฺธภาวํ ปตฺเตนฺเตน ปณฺปิณํ อนุสฺสริตฺตพฺพ...**

พุทธลักษณะอันเป็น “พระอัมมกาย” นี้ พระโยคาวจรกุลบุตรผู้มีญาณอันแข็งกล้า เมื่อปรารภนาซึ่งความเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า พึงระลึกถึงเนื่อง ๆ (Malasart, 2021, p. 82, เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

นอกจากนำเสนอคุณค่าของพิธีกรรมโบราณในล้านนาแล้ว บทความชิ้นนี้ ยังแสดงให้เห็นว่า คำสอนทางพุทธศาสนาไม่ได้ถ่ายทอดผ่านทางคัมภีร์เท่านั้น ยังมีอีกช่องทางคือผ่านทางพิธีกรรม ทั้งสองวิธีมีความเกื้อกูลกันเพื่อช่วยในผู้ศึกษาเข้าใจ ความหมายของคำสอนที่แฝงอยู่ในปรีชาธรรม โดยเฉพาะเรื่องราวของ “พระอัมมกาย” ที่ได้กล่าวไว้ในบทความให้ชัดเจนขึ้น

References

- Bizot, F. (1992). *Le Chemin De Lanka*. Paris: EFEO.
- Coedès, G. (1956). Dhammakāya. *The Adyar Library Bulletin* XX, (3-4), 248-86.
- Collins, S. (2014). Reflections on the Dichotomy Rūpakāya/Dhammakāya. *Contemporary Buddhism*, 15(2), 259-273.
- DIRI. (2018). “The Trace of Dhammakāya in the Ancient Manuscript”. [weblog]. Retrieved from https://www.kalyanamitra.org/th/uniboon_detail.php?page=4420
- Jantrasrisalai, C. (2014). *Lakthan Thammakai Nai Khamphi Phut Boran Chabap Wichakan*. [Traces of the Dhammakāya in Ancient Manuscripts: Academic Edition]. Bangkok: Rungsil Press.
- Ketpan, C. (2014). The Inscription of Wat Suea. *The Journal of Humanities Naresuan University*, 11(1), 1-12.
- Kotsupho, P. (2017). *Phraphuttharup: Khati kan sang lae phithikam chak ekkasan boran mueang phayao*. [Buddha Images: Beliefs in Construction and Rituals from Ancient Manuscripts in Phayao]. Chiang Mai: Institute of Social Science, Chiang Mai University.
- Malasart, W. (2019). *The Dhammakāyānussati-Kathā: A Trace of “Siam’s Borān Buddhism” from the Reign of Rāma I (1782-1809 CE.)*. (MA thesis). University of Otago, Dunedin, New Zealand.

- Malasart, W. (2021). The Dhammakāya Text Genre and Its Significance for Tai-Khmer Buddhism and Modern Marginalisation. *The Journal of the Siam Society*, 109(2), 79-94.
- Mongkholrangsri. P. (n.d.). *Phap Sa Tamra Kan Banchu Huachai Phrachao Lae Phra Chedi*. [A Manual for Installing the Buddha's Heart and Cetiya]. Nan: Wat Sri Mongkhol.
- Phra Paramanuchitchinorot, S. (1962). *Pathomsomphothikatha*. [The Story of the Buddha's Enlightenment]. Bangkok: Religious Department.
- Phromwaro, P. (2021, December 20). Personal Interview.
- Raksa, P. (2022, March 10). Personal Interview.
- Siam, P. (2016). *Nangsue Ariya Prapheni Lann*. A Manual of the Noble Traditions of Lanna]. Phrae: Wat Doi Cham Kha Aranwasi.
- Sooksawasdi, S. (2016). *Phraphuttharup Lanna Kap Khati Phraphutthasatsana Mahayan Baep Tantra Nikai Watcharayan*. [Lanna Buddha Images and the Influence of Vajirañāna Nikāya]. (2nd ed.). Chiang Mai: Chiang Mai University Press.
- Swearer, D. (2004). *Becoming the Buddha: The Ritual of Image Consecration in Thailand*. Princeton: Princeton University Press.
- Tamra Sang Phrachao*. (n.d.). [A Manual for Making a Buddha Image]. Phayao: Wat Chiang Man.
- Urkasame, K. (2013). *A Study of Elements in Yogavacara Tradition from Tham Scripts Palm-Leaf Manuscripts*. PhD Thesis, University of Sydney.
- Walker, T. (2018). *Unfolding Buddhism: Communal Scripts, Localized Translations, and the Work of the Dying in Cambodian Chanted Leporellos*. (doctoral Thesis), University of California.
- Yasothornrat, P. (1935). *Phuttha Rang Si Thi Sa Di Yan Wa Duai Samatha Lae Wipasana Boran 4 Yuk*. [Meditation Manual from Four Reigns]. Bangkok: Wat Bromnivas.